

Dr Milena Polojac*

HANS ANKUM
(1930–2019)

U Amsterdamu je 3. juna u 89. godini preminuo profesor emeritus Hans Ankum (*Johan Albert Hans Ankum*), doktor *honoris causa* Univerziteta u Beogradu i jedan od najvećih poznavalaca rimskog prava današnjice. Krasili su ga izuzetna radna i životna energija, oštroumnost, veliki govornički dar, entuzijazam i misionarska posvećenost pravnoj istoriji, posebno očuvanju i širenju uticaja rimskog prava. Druželjubiv, pristupačan i velikodušan, imao je ogroman broj profesionalnih i prijateljskih kontakata širom sveta. Sve to nije dovoljno da opišemo jedinstvenu ličnost tog holandskog korifeja pravne romanistike.

Iako je najstariji holandski univerzitet u Lajdenu bio važan za njegovo usavršavanje i početke akademske karijere (tu je bio tri godine profesor), ipak je njegov profesionalni život u rodnoj Holandiji u najvećoj meri povezan sa Univerzitetom u Amsterdamu (*Universiteit van Amsterdam*) i Pravnim fakultetom (*Faculteit der Rechtsgeleerdheid*). Tu je studirao i diplomirao (1948–1953), a zatim doktorirao 1962. godine, odbranivši tezu o istoriji paulijanske tužbe (*De geschiedenis der „actio Pauliana“*, s rezimeom na francuskom jeziku). Na tom univerzitetu je radio punih trideset godina (1965–1995) kao profesor rimskog prava, pravne istorije i pravne papirologije, sve dok nije otišao u penziju kao profesor *emeritus*. Bio je šef Katedre, dekan u dva mandata (1976–1978, 1990–1992) i prorektor Univerziteta u Amsterdamu (1979, 1984. i 1985). Kada je došao na fakultet 1965. godine, odmah je osnovao klub ljubitelja antičke istorije i prava *Forum Romanum*, organizovao je ekskurzije i brojne seminare, ugostio je mnoge strane profesore i naučnike. Bio je mentor u izradi doktorskih teza danas uglednim holandskim romanistima i pravnicima (*Hartkamp, Jan Willem Tellegen, Olga Tellegen Couperus,*

* Autorka je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, polojac@ius.bg.ac.rs.

Laurens Winkel, Boudewijn Sirks, Eric Pool, Noordraven etc.). Dok je bio aktivan profesor, neprekidno se borio, ali i izborio za status rimskog prava i pravne istorije u kurikulumu pravnih studija. Od 1986. godine član je Holandske kraljevske akademije nauka. Kraljica Holandije ga je odlikovala ordenom Viteza reda Holandskih lavova 1992. godine.

Njegova karijera, međutim, daleko je prevazilazila okvire Holandije. On je u pravom smislu te reči bio čovek za koga nisu postojale granice. Odličan poznavalac stranih jezika (tačno je govorio francuski jezik, posebno nakon specijalizacije u Parizu, koja ga je trajno vezala za francuski jezik i kulturu, ali i nemački, engleski, italijanski i španski), Hans Ankum je, počevši od 1965. godine, nezaustavljivo putovao po svetu. Bio je gostujući profesor na brojnim univerzitetima u Evropi, Južnoj Africi, Sjedinjenim Američkim Državama, Južnoj Americi i u Japanu.

Neumoran je bio i kao aktivan učesnik brojnih konferencija i seminara, koje je sam organizovao ili ih je posećivao i od kojih nije odustajao ni onda kada su mu to zdravlje i godine jedva dopuštali. Njegova koncentracija i budnost za vreme izlaganja, čak i kada se činilo da spava, pa zatim njegova pitanja i živa, podsticajna diskusija, bez želje i namere da se nametne kao autoritet, sve to je odlikovalo atmosferu konferencija i seminara kojima je Hans Ankum davao jedinstven i neponovljiv ton.

SIHDA (Société Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité), međunarodno društvo za istoriju antičkih prava, osnovano u Briselu inicijativom velikog belgijskog romaniste Fernana de Višera, zauzimala je posebno mesto na listi njegovih prioriteta i u njegovom srcu. Bio je neformalni koordinator i *spiritus movens* tog najdemokratičnijeg skupa romanista i pravnih istoričara, koje je s pravom sam nazivao *societas amicorum*. Nije propuštao nijedno zasedanje, sve do onog održanog u Krakovu, u jesen 2018. godine. Često je isticao da mu je rimsko pravo omogućilo da stekne prijatelje širom sveta, ljude koje nikada ne bi sreo da nije bilo rimskog prava.

Njegova naučna kompetencija i ugled te izuzetna međunarodna aktivnost kvalifikovali su ga da bude član redakcija brojnih romanističkih i pravnoistorijskih časopisa (*IVRA, RIDA, Orbis Iuris Romani, Seminarios Complutenses*). Bio je u naučnom rukovodstvu romanističkih društava, *Centro romanistico Copanello, Academia Constantiniana, Consortium Gerard Boulvert*. Ovo poslednje dodeljuje prestižnu nagradu mladim naučnicima za najbolju prvu monografiju iz oblasti rimskog prava. Redovno učestvujući u žiriju za dodelu te prestižne nagrade, on je uvek bio upućen u rad mladih romanista kojima je bio posebno naklonjen, pomagao im i podsticao ih s velikim entuzijazmom.

Osvrnuti se na opus Hansa Ankuma, sumarno u ovoj prilici, veoma je teško. Širok spektar njegovog naučnog istraživanja, broj radova i njihov kvalitet zaslužuju posebnu analizu i prikaz. Doktorska disertacija

o istoriji paulijanske tužbe nesvakidašnjeg je obima i dubine i obuhvata celokupnu istoriju u okviru antičkog rimskog prava, a zatim recepciju, počevši od srednjeg veka sve do modernog prava. U kasnijoj fazi dominiraju članci objavljeni na holandskom, francuskom, engleskom, nemačkom, italijanskom i španskom jeziku, u prestižnim časopisima (*IURA, RIDA, Index, Labeo, Zeitschrift der Savigny Stiftung, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Revue historique de droit français et étranger, Fundamina etc.*) i brojnim drugim publikacijama sa kongresa ili zbornicima u čast kolega romanista i pravnih istoričara. Uz prikaze knjiga, nekrologe i druge tekstove, ukupan opus svakako prelazi broj od 350 bibliografskih jedinica. Moglo bi se reći načelno da je većina njegovih članaka posvećena privatnom rimskom pravu iz klasičnog perioda. Njegov pristup je zasnovan na izvorima, često na pojedinačnim fragmentima iz Justinijanove kodifikacije, pre svega iz Digesta, koje on tumači jasnim jezikom i na sistematičan način, pokazujući sav svoj talenat i kreativnost, virtuoznost u egzegezi tekstoiva klasičnih rimskih pravnika. Često institute rimskog privatnog prava, naročito imovinskog, dovodi u vezu s modernim pravnim sistemima.

Svoj odnos prema rimskom pravu Hans Ankum je u jednom svom obraćanju objasnio na sledeći način:

*During nearly sixty years I worked mainly in the field of antique Roman law, which we call often „droit romain romain“ to distinguish it from medieval Roman law... I studied Roman law from the XII Tables to Justinian`s legislation as a student, as a promovendus, as an assistant, as a lecturer, as a professor during 32 years and as an emeritus. One could wonder whether there came never a moment of „dèjà vu“ or of diminishing interest in the sources of Roman law. I have now still eight minutes to explain you why I had, apart from the hours dedicated to the translation of long postclassical imperial constitutions for the Dutch translation of the Corpus Iuris Civilis, in sixty years never a boring moment, when I was busy with Roman law. The main reasons are the astonishing richness of thoughts and solutions formulated in the works of the classical Roman lawyers of the first three centuries A.D.–preserved to us mainly in and partly outside of the Digest – and the impressing high level of their reasoning. (Ankum, Hans. 2008. Address pronounced in Charles University Prague on 7th April 2008 after having received the degree of doctor honoris causa in legal sciences. *Orbis Iuris Romani* 12: 117–120).*

Povodom 65. rođendana profesora Hansa Ankuma i njegovog odlaska u penziju, kolege i prijatelji, eminentni romanisti i pravni istoričari posvetili su mu dvotomnu zbirku članaka – Robert Feenstra, Arthur S. Hartkamp, J. E. Spruit, P. J. Sijpesteijn, L. C. Winkel (eds.). 1995. *Collatio iuris romani, études dédiées à Hans Ankum à l`occasion de son 65e anniversaire*, I–II.

Amsterdam: J.C. Gieben. U njoj je objavljena bibliografija njegovih radova koja je do 1994. godine, to jest do njegovog odlaska u penziju, brojala 234 bibliografske jedinice.

U Napulju je 2007. godine, u izdavačkoj kući *Jovene editore*, objavljena antologijska zbirka od 25 izabranih članaka Hansa Ankuma pod nazivom *Extravagantes, Scritti sparsi sul diritto romano*, u ediciji *Antiqua*, u kojoj su objavljena ukupno 93 dela najuglednijih romanista i pravnih historičara. U toj zbirci se nalazi i nastavak bibliografije – spisak radova koje je on objavio počevši od 1995. godine pa do izlaska publikacije. Po prirodi stvari, ovde je objavljen samo mali deo radova iz njegove nepresušne radionice. Izabrani su neki od najpoznatijih članaka, kao što su oni o prirodi Justinijanove kodifikacije¹, o čuvenom rimskom pravniku Papinijanu², o pravnom položaju maloletnika³, problemu evikcije⁴, pravnoj prirodi akvilijanske tužbe⁵, tabelionima kao preteči današnjih notara,⁶ značenju izraza *favor libertatis* u delima klasičnih rimskih pravnika⁷ ili o recepciji rimskog prava u novom holandskom Građanskom zakoniku.⁸

Kao laureat nagrade *Ursicino Álvarez*, Hans Ankum je dobio u Španiji i drugu antologijsku zbirku svojih radova. Zbirka od 15 njegovih članaka objavljena je u Madridu 2014. godine pod nazivom *Nueva antología romanística* u ediciji *Solección Premios Ursicino Álvarez* poznatog španskog izdavača (*Marcial Pons*). Antologija sadrži i bibliografiju radova koja sada broji 327 bibliografskih jedinica, odnosno radova objavljenih u periodu od 1952. do 2013. godine.

Njegov naučni doprinos, ugled i uticaj koje je imao u međunarodnoj akademskoj zajednici rezultirali su sticanjem doktorata *honoris causa* na sedam univerziteta i to na: *Aix-Marseille* u Francuskoj (1985), *Vrije Universiteit Bruxelles* u Belgiji (1986), *Bochum, Ruhr Universität* u Nemačkoj (1995), Univerzitetu u Beogradu (2005), Karlovom univerzitetu u Pragu (2008), *Univesidad de Murcia* u Španiji (2015) i *UNWE Sofia* u Bugarskoj (2015).

¹ La „codification“ de Justinien était-elle une véritable codification?; Was Justinian's Corpus Iuris Civilis a Codification?

² Pap. D.21.2.65: the legal Position of two Heirs who sold a thing mortgaged by the Deceased; La laconisme extreme de Papinien.

³ *Le minor captus* et le *minor circumscriptus* en droit romain classique; Gab es im klassischen römischen Recht eine exception und eine replication *legis Laetoriae*.

⁴ Alcuni problemi concernenti la responsabilità per evizione del venditore nel diritto romano classico; Problemi concernenti l'evizione del compratore nel diritto romano classico; Eviction of servitudes in Roman law; La responsabilité du vendeur pour eviction dans le cas de sous-aliénation on droit romain classique.

⁵ El character jurídico de la action *legis Aquiliae* en el derecho romano classico.

⁶ Les tabellions romains, ancêtres directs des notaires modernes.

⁷ L'expression *favor libertatis* dans les travaux des jurists classiques romains.

⁸ Römisches Recht im neuen niederländischen Bürgerlichen Gezezbuch.

Hans Ankum je gajio kolegijalne odnose i prijateljstva sa mnogim kolegama sa našeg fakulteta, ali i iz Novog Sada, Niša, Kragujevca, a i sa drugih univerziteta tadašnje zajedničke zemlje Jugoslavije, iz Podgorice, Splita, Banjaluke, Skoplja.

Njegova veza s Pravnim fakultetom Univerziteta u Beogradu veoma je duga i bogata. Profesor Hans Ankum je to sumirao u svom kratkom obraćanju prilikom dodele doktorata *honoris causa* na svečanosti održanoj 21. oktobra 2005. godine u Rektoratu Univerziteta u Beogradu:

*My contacts with colleagues in Belgrade started with Dragomir Stojčević who, after having read a paper for the Amsterdam Roman Law Group called „Forum Romanum“, founded a „Forum Romanum“ in this town that will celebrate tomorrow its seventh lustrum. There were early contacts – and there still are contacts – with Madame Jelena Danilović who read in the nineteen sixties at the congresses of the „Société d’Histoire du Droit“ vivid papers on the old private law of Dubrovnik and who came several times for lectures of Roman law to the Netherlands. With my friend Obrad Stanojević my contacts started thirty years ago; the first point of common interest was the Roman lawyer Gaius on whom he wrote an interesting book defending Gaius` excellent qualities as a lawyer, the French version of this book appeared in the Netherlands. The mixed friendly and scientific connections continued with younger colleagues as Sima Avramović, one of the rare specialists on old Greek law, Miroslav Milošević, a learned Romanist whom you can only meet in Belgrade, Milena Polojac, who wrote her thesis on the actio de pauperie partly in Amsterdam and Žika Bujuklić, for whom I followed during many years everything that was published on Roman republican legislation.“ (Ankum, Hans. 2005. Connections in Roman Law between Amsterdam and Beograd. *Orbis iuris romani* 10: 263–264).*

Zalaganjem Hansa Ankuma monografija o Gaju našeg profesora Obrada Stanojevića objavljena je u Amsterdamu 1989. godine na francuskom jeziku (Stanojević, Obrad. 1989. *Gaius noster: plaidoyer pour Gaius*. Amsterdam: J. C. Gieben u okviru edicije *Studia amstelodamensia ad epigraphicam ius antiquum e papyrologiam pertinentia*). Obrad Stanojević je kasnije, u svom članku posvećenom Hansu Ankumu (Stanojević, Obrad. 1997. *Gaius and Pomponius. Notes on David Pugsley*, *RIDA XLIV*: 333–356) napisao:

For our Hans I have always felt an admiration and, by time, friendship and gratitude. Admiration for his energy, his ability to answer promptly all correspondence by handwriting (not always legible, though). For his skills to teach young Romanists how to survive within the Ocean of the literature and how to use the Digest. Friendship and gratitude for his extrovert and kind nature

and for his readiness to help. He has not only offered me to publish my book on Gaius, but he has personally corrected my French (minus quam perfect) and has asked another noble character of our Society, Jacques Michel to give me a hand in that respect. His club Forum Romanum was shown nice results in the last 30 years of existence. Hans has visited our club in many occasions and has spoken about Hugo Grotius, commodatum, praetorian ownership and other topics. This paper... I am dedicating to Hans ANKUM, to HANS NOSTER.

Kada je naša zemlja 1993. godine bila pod međunarodnim sankcijama, Hans Ankum, tada glavni organizator međunarodnog kongresa *SIHDA* u Amsterdamu, omogućio je vize i obezbedio sve troškove za naše profesore, nastavnike i saradnike.

Stotine, pa i hiljade fotokopiranih stranica literature slao je svima kojima je to bilo potrebno. On je to radio sam za fotokopirnom mašinom, a koverta koje je adresirao svojim prepoznatljivim rukopisom stizale su na sve strane sveta, svima onima kojima su bile potrebne i gde se osećao nedostatak literature. Uklanjao je sve prepreke da bi došao do konačnog cilja. Ako nije mogao na drugi način da dođe do literature, sam je kupovao knjige i slao ih na poklon.

Neka od svojih najuspešnijih predavanja, koja je pretočio u članke, objavio je kod nas, u tadašnjoj državi Srbiji i Crnoj Gori i to: Ankum, Hans. 2001. Was Justinian's Corpus iuris civilis a codification? *Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici* 32: 9–22; Ankum, Hans. 1/2006. Rescripts of Roman emperors promulgated until the end of the reign of Diocletian in 305 A.D. *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu (Collected Papers Novi Sad Faculty of Law, Serbia and Montenegro)* 40: 9–18; Ankum, Hans. 2007. *Extravagantes, Scritti sparsi sul diritto romano*. Napoli: Jovene editore.

Svega toga, kao i mnogih drugih detalja, sa zahvalnošću su se pri-sećali Sima Avramović, Žika Bujuklić i Milena Polojac prigodom komemoracije koju je organizovala Katedra za pravnu istoriju nekoliko dana nakon što je primila tužnu vest o odlasku Hansa Ankuma.⁹

Studijski boravak u Amsterdamu krajem 1995. i početkom 1996. godine bio je nesumnjivo najinspirativniji momenat i iskustvo na početku moje akademske karijere. Svakodnevni boravak u biblioteci amsterdamskog Pravnog fakulteta u koju je redovno dolazio Hans Ankum, diskusija o mojoj doktorskoj tezi i njegov način ophođenja, u kojem nije bilo ni trunke odnosa velikog autoriteta, s jedne strane, i početnika, s druge strane, njegov poziv da održim predavanje na amsterdamskom Forumu, sve je to za mene bio veliki intelektualni podsticaj i podrška. Ona se nastavila

⁹ Katedra za pravnu istoriju održala je komemoraciju posvećenu profesoru Hansu Ankumu 11. juna 2019. godine.

i dalje, na konferencijama i seminarima, njegovim učešćem u komisiji za odbranu moje doktorske teze na Pravnom fakultetu u Beogradu, pomoći prilikom pripreme knjige za objavljivanje na engleskom jeziku, a onda i u najtežim trenucima moje akademske karijere. Sve su to momenti koji se nikada ne mogu zaboraviti. Svojim prisustvom on je neprocenjivo obogatio moj život. Svoju zahvalnost i veliko poštovanje trudila sam se da pokažem redovnim kontaktom, naročito pismenom korespondencijom koja nije prestala do poslednjih dana njegovog života.

Profesora Hansa Ankuma pamtićemo kao velikog romanistu, verovatno poslednjeg velikog predstavnika ugledne holandske romanistike. Njegova naučna zaostavština ostaće generacijama da podseća na njegovu fascinaciju superiornošću rimskog prava, da nas uči veštini egzegeze, jasnoći i sistematičnosti. Pamtićemo ga i kao velikog prijatelja koji je bio sa nama u srećnim trenucima, ali i onda kada je bilo teško. Njegova brojna separati s posvetama i pisma pisana specifičnim rukopisom ostaće kao uspomena na čoveka koji je kao retko ko gajio prijateljstva i interesovao se iskreno za živote svojih prijatelja i njihovih porodica.

Ni godine ni zdravstveni problemi nisu mogli zaustaviti Hansa Ankuma da živi život kakav je voleo. I dalje je pisao, odlazio na kongrese, slao pisma prijateljima, a njegova najveća strast, klasična muzika, bila mu je uvek sigurno utočište. S njom je otišao u večnost nakon poslednjeg od brojnih koncerata koji je slušao u svojoj omiljenoj *Concertgebouw*. Njegova neponovljiva ličnost ostaće u srcima svih onih kojima je veliku dušnu pomagao i kojima je obogatio živote. A takvih je mnogo.